

BOB DUIJVESTIJN

Een koningsdrama

Het huwelijk van koning **Willem I**
met gravin **Henriette d'Oultremont**
op basis van hun brieven

Een koningsdrama

Voor Joke (†)

Een koningsdrama

*Het huwelijk van koning Willem I met gravin
Henriette d'Oultremont op basis van hun brieven*

BOB DUIJVESTIJN

Hilversum

Verloren

2024

Afbeelding op het omslag: voorzijde, Koning Willem I: RVD/Koninklijke Verzamelingen, collectie Rijksmuseum, obj.nr. SKA-1621; Henriette d'Oultremont: collectie gravin de Lannoy, Château de Hun, Annevoie; achterzijde, auteursportret: Hilda Schalck.

© 2024 Bob Duijvestijn
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464551211

Omslagontwerp en opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	11
1 Koning Willem I en koningin Wilhelmina (Mimi)	14
2 ‘Henriette eruit of ik!’	20
3 Voorzien van een groot hart en een scherpe geest	24
4 Met mitsen en maren ingestemd	28
5 Een afschuwelijke nachtmerrie	33
6 Rechter noch partij	38
7 ‘De lucht zit nog vol elektrische lading’	42
8 Rampspoed voor de hele natie, inclusief de monarchie	48
9 Een keuze tussen hart en ratio	54
10 De tijd nemen voor een definitieve beslissing	58
11 ‘Dat het Hollands bloed onverbasterd moet blijven’	62
12 Triomf van het papisme	66
13 Een nieuwe hetze	69
14 De koning buigt, maar is niet gebroken	75
15 ‘Waarschijnlijk voorbestemd hem niet meer te zien’	79
16 Koning Willem Frederik, graaf van Nassau	85
17 Tussen abdicatie en huwelijk	92
18 Nog een paar obstakels op de route	99
19 Een wettige en christelijke echtverbintenis	108
20 Een diepe indruk ten hove	112
21 In Pruisen rechtsgeldig, in Nederland ongeldig	116
22 Vreemdeling in eigen land	124
23 Verzoend met volk en vaderland	128
24 Afscheid van Nederland	134
25 Dood van koning Willem Frederik	139
26 Tot over de dood verbonden	143
Noten	153
Literatuur	174
Personenregister	182

Voorwoord

Toen koning Willem I op 2 januari 1844 in de grafkelder van de Nieuwe Kerk te Delft werd bijgezet, werd vanuit Nederlands oogpunt gezien ook zijn tweede vrouw, Henriette d'Oultremont, gravin van Nassau, begraven. Zo schrijft Lady Charlotte Disbrowe, oudste dochter van Sir E.C. Disbrowe, Brits ambassadeur in Den Haag: 'Na de dood van de koning hoorde ik zo goed als niets meer over de gravin van Nassau, want ze keerde niet meer terug naar Holland.'¹ Ook in de herinnering van vele Nederlanders en Belgen heeft Henriette geen eigen plek meer gekregen. De vraag: 'Wie is of was Henriette d'Oultremont?' wordt tegenwoordig dan ook vaak met een schouderophalen of een peinzend 'Geen idee' beantwoord.² Bij mij was dat tot voor enige jaren niet anders.

Pas in de monumentale biografie van Jeroen Koch over koning Willem I kreeg Henriette d'Oultremont ruimschoots aandacht.³ Deze aandacht concentreert zich voornamelijk op de aanloop naar het huwelijk van Willem I met Henriette, de rooms-katholieke en Belgische hofdame van Willems in 1837 overleden echtgenote, koningin Wilhelmina ('Mimi'). Dit huwelijksvoornemen van de koning-weduwnaar lokte met name bij het protestantse deel van de natie ongekend felle reacties uit. Het is vooral het massale verzet tegen dit huwelijk dat door Koch breed wordt uitgemeten. Over de persoonlijke tragiek die deze onvrede bij Henriette en de koning teweegbracht, worden we nader ingelicht door Louis Roppe, die dankzij de bewaard gebleven correspondentie tussen koning Willem I en Henriette d'Oultremont de wordingsgeschiedenis van hun 'omstreden huwelijk' in kaart gebracht heeft.⁴ Het is vooral deze geschiedenis die mij nieuwsgierig deed uitzien naar de persoon Henriette d'Oultremont. Welke rol heeft zij in de aanloop naar dit huwelijk gespeeld, welke zekerheden en onzekerheden hebben deze rol bepaald, wat heeft zij als persoon in deze roerige periode allemaal te verduren gehad, hoe heeft ze stand kunnen houden? Deze en vele andere vragen kwamen bij mij op. Uit de briefwisseling tussen haar en de koning hoopte ik de antwoorden te vinden.

De brieven werden bij toeval ontdekt, en wel in kasteel Duras, de woning van graaf Emmanuel d'Oultremont (1881-1958), burgemeester van

Duras, thans deelgemeente van Sint-Truiden in Belgisch-Limburg. Op zekere dag vroeg de pastoor van Duras aan de graaf of deze niet een brandkast beschikbaar had om daarin het liturgisch vaatwerk van de parochiekerk te kunnen bewaren. Op de zolder van zijn kasteel wist de graaf er een te staan, maar die was op slot en de sleutel ontbrak. Toen werklieden de brandkast via een ladder naar beneden wilden brengen, schoot plotse-ling de deur van de safe open. Isabelle d'Oultremont, dochter van graaf Emmanuel, was bij het schouwspel aanwezig en ontdekte in de brandkast een aantal bundels met brieven, waaronder de volledige briefwisseling die Henriette d'Oultremont en koning Willem I in het anderhalve jaar na haar vertrek van het Haagse hof (22 juli 1839) tot aan hun huwelijk (17 februari 1841) hadden gevoerd; geen enkele brief ontbrak.⁵

Blijft de vraag: hoe zijn de brieven in Duras terechtgekomen? Hoogstwaarschijnlijk via Henriettes petekind Octave, zoon van haar oudste broer Charles d'Oultremont de Duras.⁶ Henriette had Octave tot executeur-testamentair benoemd, met als specifieke opdracht haar onroerende goederen in Ostrowine (Silezië) en Laurensberg (bij Aken) te beheren.⁷ Stellig zal Henriette hem ook het beheer over de brieven toevertrouwd hebben.

Koning Willem I had kort na de dood van koningin Mimi opdracht gegeven om de volledige correspondentie tussen hem en zijn vrouw te vernietigen, hetgeen gebeurde. De reden waarom hij tot dit drastische besluit kwam, is nooit opgehelderd. Bevatten de persoonlijke brieven vertrouwelijkheden die niet met anderen mochten worden gedeeld of kon beider gedrag of dat van een van hen door die brieven in een kwaad daglicht worden geplaatst, of ...? Henriette wilde de correspondentie tussen haar en de koning niet eenzelfde lot laten ondergaan, allerminst. Ze wilde het aan het nageslacht overlaten om te beslissen wat ermee te doen. Daarom had ze de 115 brieven van de koning en de 102 brieven van haarzelf zorgvuldig samengevoegd en er kort vóór haar dood als aantekening aan toegevoegd: *à brûler ou à garder* (om te verbranden of te bewaren). Ze stuurde die beslissing overigens wel in de door haar gewenste richting, door de brieven te kwalificeren als *ce sont des pièces justificatives pour ainsi dire* (het zijn zogezegd getuigenissen à décharge).

Henriettes beslissing moet weloverwogen zijn geweest: de koning en zij hadden ten aanzien van hun huwelijk en de aanloop ernaartoe niets te verbergen. Dat de aankondiging van hun huwelijk bij de koninklijke familie niet juichend ontvangen werd, in kringen van het hof, de politiek, de kansel en bij het volk zelfs storm en woede had uitgelokt, was haar en de koning niet aan te rekenen. Hun huwelijk was een autonome beslissing, door wederzijdse liefde ingegeven en niet onderworpen aan het oordeel van anderen. Henriette wilde ook tegenover latere ge-

neraties getuigen dat hun liefde sterker was dan de krachten die deze destijds zo grimmig hadden bestreden. Om de hoog opgelopen gemoe- deren in het vaderland te kalmeren gaf de koning zelfs tweemaal te ken- nen alsnog van het huwelijk af te zien, tezelfdertijd Henriette smekend hem trouw te blijven schrijven.

Realistisch als Henriette was, bleef ze tot de dag vóór de geplande hu- welijksvoltrekking haar scepsis houden inzake de haalbaarheid van het huwelijk. En toch! Uit respect voor haar koning en uit onvoorwaarde- lijke liefde voor de persoon Willem gaf ze uiteindelijk haar jawoord.

Na de vondst van de brieven nam graaf Emmanuel contact op met Louis Roppe, van 1950 tot 1978 gouverneur van de Belgische provincie Lim- burg. Deze had bij de graaf al eerder met belangstelling geïnformeerd naar de mogelijke verwantschap tussen de graaf en Henriette d'Oultremont, die zijn groottante bleek te zijn. Zowel graaf Emmanuel als gouverneur Roppe was ervan overtuigd, in de geest van Henriette te handelen door de inhoud van de brieven openbaar te maken. Roppe nam de brieven in ontvangst, liet ze transcriberen, deed nader onderzoek en publiceerde zijn bevindingen in *Een omstreden huwelijk. Koning Willem Frederik Graaf van Nassau en de Gravin van Nassau geboren Henriette d'Oultremont de Wégimont*, Kasterlee 1962.⁸ Centraal in dit boek staan de brieven van Henriette aan de koning en omgekeerd, maar ook brieven van en aan direct betrokkenen, zoals kroonprins Willem, prinses Marianne, en anderen.

Als voornaamste doel had Roppe zich gesteld, de documenten zelf te laten spreken, liever dan ze te interpreteren. Vandaar ook de slechts summiere toelichtingen bij de brieven over bijvoorbeeld Henriettes twijfels aan de haalbaarheid van het huwelijk, over de pijn die de natiebrede protesten haar en haar koning bezorgden, over het verdriet dat het slappe en wispelturige gedrag van kroonprins Willem zijn va- der keer op keer bezorgde, over de afschuwelijke *cauchemar* (nacht- merrie) die Henriettes metgezellinnen haar na bekendwording van haar jawoord bezorgden, drie maanden lang, et cetera. De lezer zou ook zonder zijn interpretatie tot de essentie van de brieven doordringen, moet daarbij Roppes overweging geweest zijn.⁹

Thans, ruim zestig jaar later, blijkt deze aanname toch iets te optimis- tisch. Het negentiende-eeuwse Frans, de taal waarin destijds in hogere kringen werd gecorrespondeerd, is voor velen, en zeker in Nederland, lastig genoeg om de vaak subtiele en veelal beeldrijke teksten te laten spre- ken. Daarmee is Roppes studie, hoe gedegen ze ook is opgezet, niet direct een leesbaar boek gebleven. Door de brieven te vertalen of te parafaseren en in hun context te plaatsen, was het mij mogelijk de ontwikkeling van

de liefdesband tussen Henriette en de koning en de weg naar hun huwelijk op de voet te volgen. Naast Roppes *Omstreden huwelijk* heb ik talrijke andere bronnen gebruikt, die de schijnwerper op dit huwelijk richten.

Omwille van de leesbaarheid is de spelling van het oudere Nederlands, dat vooral in geciteerde kranten wordt aangetroffen, aan de moderne spellingsnormen aangepast; dus niet ‘zoo’, maar ‘zo’.

De correspondentie werpt inderdaad een verhelderend licht op de relatie tussen koning Willem I en Henriette, nadat ruim een eeuw lang dit tweede huwelijk van Willem I met een katholieke Belgische gravin als niet meer dan een faux pas van een oude koning werd afgedaan, en de gravin als gevolg daarvan in de geschiedenisboeken hooguit een bescheiden plaats in het notenapparaat kreeg toegewezen. De brieven maken zichtbaar hoe compleet de eigenheid van Henriettes persoonlijkheid was, variërend van een sceptische, maar realistische kijk op de haalbaarheid van het huwelijk tot onvoorwaardelijke toewijding aan het geluk van de bejaarde koning. Aan de andere kant zien we dat Henriette in de relatie met Willem I niet bepaald een ondergeschikte rol wenste te spelen; enige ambitie en dominantie waren haar niet vreemd.

Daarnaast maken de brieven zekere aspecten van het karakter van de koning zichtbaar, bijvoorbeeld *la ténacité de sa tête frisonne* (zijn Friese onverzettelijkheid) ten aanzien van een eenmaal gemaakte keuze. Hierin herkent men een karaktertrek van vele Oranjes. Eenmaal hun huwelijks-partner gekozen, blijven ze er ook achter staan, ondanks de soms stormachtige protesten in het vaderland tegen deze keuze. Als het meest recente voorbeeld geldt wel de keuze van (toen nog) prins Willem-Alexander voor de Argentijnse Máxima Zorreguieta, maar velen zullen zich ook nog de protesten herinneren die in het land woedden, toen prinses Beatrix in 1965 haar verloving bekendmaakte met de Duitser Claus von Amsberg. Beiden echter hielden vast aan hun eenmaal gemaakte keuze, en zij zijn beslist niet de enige Oranjes die in deze geest handelden.

Op deze plaats wil ik mijn hartelijke dank uitspreken aan Paul Sebes van Sebes & Bisseling Literary Agency; hij onderkende de verdienste van het voorlopige typoscript, gaf waardevolle tips en moedigde me aan om het werk te voltooien. Mijn grootste dank gaat echter uit naar mijn echtgenote Hilda Schalck, die mijn teksten kritisch beoordeelde, maar mij daarbij vooral aanhoudend stimuleerde.

Hilvarenbeek, Bob Duijvestijn

Inleiding

Henriette d'Oultremont werd als Henrica Adriana Ludovica Flora gravin d'Oultremont de Wégimont op 28 februari 1792 in de St.-Jacobskerk te Maastricht gedoopt. Zij stamde uit een katholieke Waalse familie, maar met Nederlandse wortels. Haar moeder, Johanna Susanna Hartsinck, behoorde tot een Amsterdams patriciërsgezicht. Zij was de dochter van Andries Hartsinck, viceadmiraal der admiraliteit te Amsterdam en tot 1783 bevelhebber van de Nederlandse vloot.¹ In 1778 trouwde ze met de Amsterdamse bankier baron Dirck de Smeth. Deze had eerder een aantal forse leningen verstrekt aan tsarina Catharina II van Rusland, die hem uit erkentelijkheid in de Russische adelstand verhief. Door haar huwelijk verwierf Johanna nu de laagadelijke titel barones. Twee maanden na de geboorte van hun zoon Theodorus de Smeth (16 augustus 1779) stierf Dirck de Smeth. Was Johanna al door een zekere eerbijdracht gedreven om de stap vanuit de burgerij in de adelstand te kunnen zetten, haar doelen reikten hoger. In 1789, tien jaar na de dood van haar eerste echtgenoot, trouwde ze voor de tweede keer, nu met rijksgraaf Ferdinand d'Oultremont de Wégimont. Ferdinand, kolonel bij het regiment Hollandse Gardes, een cavalerie-eenheid in dienst van de Staten-Generaal, was vanaf 1790 enkele jaren in de vestingstad Maastricht gestationeerd.² Het lidmaatschap van de hervormde kerk stond Johanna's ambitie niet in de weg; vanwege haar katholieke echtgenoot ging ze over tot het rooms-katholicisme.

Johanna Hartsinck en Ferdinand d'Oultremont kregen vijf kinderen: Charles (stamvader van de tak d'Oultremont de Duras), Henriette, Pauline, Charlotte en Ferdinand (stamvader van de Drunense tak d'Oultremont). Tot het gezin behoorde ook de uit haar huwelijk met Dirck de Smeth geboren zoon Theodorus, met wie Henriette steeds een hechte band onderhield.³ Na een huwelijk van bijna tien jaar met Ferdinand d'Oultremont werd Johanna Hartsinck in 1799 voor de tweede maal weduwe. Sindsdien woonde ze met haar jonge kinderen afwisselend in Brussel en op het familiedomein La Cattoire te Leuzen-Hainaut (provincie Henegouwen). Enkele dagen na de begrafenis van Ferdinand schreef zij aan Willem Frederik, erfprins van Oranje en

Op de oudste afbeelding die van Henriette bekend is zien we een jonge, onbevangingen vrouw, vroeg in de twintig met een open gezicht en een heldere oogopslag. Het haar is zorgvuldig gecoiffeerd naar de mode van de tijd, zoals we dat ook zien op afbeeldingen van vorstelijke vrouwen uit die tijd, bijvoorbeeld van Willems dochter Marianne en zijn echtgenote, koningin Mimi (foto Koninklijke Verzamelingen Den Haag, privécollectie).

latere koning Willem I, een brief, waarin ze hem eraan herinnerde, met welke toewijding haar overleden man de prins gediend had, of in de woorden van Johanna: *Peu d'hommes étaient aussi dévoués que le défunt aux intérêts de votre Altesse*. Ambitieux als ze was, ook voor haar kinderen, beval ze tevens de vijf kinderen uit haar tweede huwelijk in zijn aandacht aan, met name de twee jongens.⁴ Zij had er kennelijk alle vertrouwen in dat na de 'Franse tijd' het huis Oranje weer vaste voet zou krijgen in de Nederlanden.

Over Henriettes jeugdijaren is weinig bekend. Wel weten we dat ze enige tijd onderwijs volgde in Parijs en dat ze vanuit Brussel correspondeerde met een niet met name genoemde vriendin, onder andere over de turbulente tijd in Brussel na de nederlaag van Napoleon in de Volkerenslag bij Leipzig (1813).⁵ Uit haar reacties op de nederlaag van Napoleon blijkt dat Henriette de politieke ontwikkelingen van die tijd met angst en zorgen volgde. 'Zodra de Kozakken in Brussel aankomen, zijn het vooral de kinderen die bang zijn,' schreef ze aan de vriendin: 'Zij denken dat deze lieden *les mangent tout cru et qu'ils boivent du sang*' (hen rauw opvreten en dat ze bloeddorstig zijn).⁶ En dan was er nog een gezelschap Fransen dat op doortocht naar Frankrijk bij Johanna en haar kinderen logies eiste. Samen met de kinderen barricadeerde Johanna deuren en ramen, waarop de Fransen afdropen.

In de vorming van haar politieke en sociale engagement en in het nastreven van haar ambities moet Henriette aan haar moeder een goed voorbeeld gehad hebben. Überhaupt zal Johanna Hartsinck haar oudste dochter en de andere kinderen via een breed scala aan sociale vaardigheden – algemene ontwikkeling, kunstzinnige vorming, brief-etiquette, et cetera – voorbereid hebben op een functie in de hogere of zelfs de hoogste kringen: het hof. In 1814 werd Henriette, 22 jaar oud, hofdame van koningin Mimi, aan een hof dat van 1818 tot 1830 afwisselend te Brussel en Den Haag resideerde.⁷

De samenvoeging van de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden in de nieuwe staat 'Verenigd Koninkrijk der Nederlanden' (1815) droeg ertoe bij dat behalve Henriette ook haar beide broers en haar zuster Pauline aan het Haagse/Brusselse hof terecht zouden komen.⁸ Koning Willem I was het beroep dat Johanna Hartsinck vijftien jaar eerder op hem had gedaan, niet vergeten! Zij mocht tevreden zijn!

I Koning Willem I en koningin Wilhelmina (Mimi)

Op 12 oktober 1837 stierf, 62 jaar oud, de koningin der Nederlanden, Wilhelmina van Pruisen, de vrouw van koning Willem I. Zij was de dochter van de Pruisische koning Friedrich Wilhelm II van het Huis Hohenzollern en werd Mimi genoemd, dit ter onderscheiding van Willems moeder, eveneens Wilhelmina van Pruisen, zuster van bovengenoemde Pruisische koning. De energieke moeder van Willem is in de vaderlandse geschiedenis het best gekend door haar poging anno 1787 in Den Haag de belangen van haar door de patriotten als legerleider afgezette echtgenoot, stadhouder Willem V, te behartigen. Bij Goejanverwellesluis werd zij door de patriotten enkele uren vastgehouden, waarna ze onverrichter zake terugkeerde naar het Oranjegezinde Nijmegen.

Ofschoon het huwelijk van erfprins Willem Frederik, de latere koning Willem I, en Mimi om dynastieke redenen gearrangeerd was – een verbintenis met Pruisen zou het blazoen van het verbleekte en verarmde huis van Oranje-Nassau meer glans geven¹ – was het tussen neef en nicht liefde op het eerste gezicht. Toen ze in 1791 trouwden, was Willem Frederik negentien jaar oud en Mimi zestien. Samen kregen ze vier kinderen: Willem, de latere koning Willem II, Frederik, Pauline en Marianne. Van jongs af aan toonde Mimi een brede belangstelling voor culturele vormen van expressie, met name voor de schilderkunst. Aan het Berlijnse hof ontving ze kunstschilders, onder wie de befaamde hofschilder Friedrich Bury, van wie ze schilderles kreeg en die haar enkele malen portretteerde.

Zelf schilderde Mimi naast Bijbelse taferelen het liefst haar kinderen. Ofschoon er weinig werk van haar bekend is, gold ze onder tijdgenoten als verdienstelijk kunstenaar.²

Aan de hoven van Brussel en Den Haag hield ze zich in de kring van haar hofdames graag bezig met muziek, toneelspelen, tekenen, bloemschikken, borduren et cetera. Wars van allerlei soorten plichtplegingen die van een koningin werden verwacht, trad Mimi niet graag op de voorgrond, wat mede veroorzaakt kan zijn geweest door haar zwakke gestel. Ze was het liefst thuis, bij haar gezin.

De reputatie van Mimi als teruggetrokken en sober levende vorstin, die overigens met gulle hand liefdadigheid bedreef, bezorgde haar een

Mimi van Pruisen, olieverfschilderij door Friedrich Bury (1810) (collectie Nationaal Museum Warschau, inv.nr. 186929 MNW).

Met de dood van koning Willem I in 1843 stierf als het ware ook zijn tweede vrouw, Henriette d'Oultremont. Ze verdween in de vergetelheid, totdat ruim een eeuw later bij toeval de correspondentie voor de dag kwam, die Willem en hofdame Henriette anderhalf jaar lang hadden gevoerd. Nadat hij haar een huwelijksaanzoek had gedaan, werd zij als Belgische én roomse weggepest van het hof. Daarna dwong het volk, opgejut door de kroonprins en de pers, Henriette halsoverkop Nederland te verlaten.

Hun correspondentie laat een wanhopig verliefde oude vorst zien en een schrandere, karaktervaste jonge vrouw, die haar reserves behield tegen een huwelijk dat haar en haar koning in grote problemen kon brengen. Zelfs op de dag vóór het geplande huwelijk in Berlijn overwoog ze rechtsomkeert maken, terug naar België.

Maar de brieven brengen ook onder woorden dat Henriette in de aanloop naar het huwelijk geen ondergeschikte rol wenste te spelen. Met haar principes mocht niet gesold worden.

Bob Duijvestijn (1940) studeerde Duitse taal- en letterkunde aan de RU Utrecht en promoveerde aan de RU Gent op de Middelnederlandse Madelgijs en zijn Duitse vertaling (Johan de la Courtprijs en laureaat AWLsK). Van zijn hand verschenen talrijke bijdragen aan de studie van de middeleeuwse Karelepiek en de roman Hou het zakelijk (2015).

